

Գ ՈՒՐ Ե Ա Ն Պ Ա Տ Ր Ի Ա Ր Ք

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԵՒ ՈՒՍՈՒՑԻՉ

Դուրեան Պատրիարքի մասին չպիտի կարենայի նոյն իսկ տող մը գրել առանց յետահայեաց ակնարկ մը նետելու այն օրերուն երբ Նորին Սրբազնութիւնը ճանաչելու բաղդը սենեցայ Զմիւռնիոյ մէջ: Կը խնդրեմ որ ընթերցողը ներէ եթէ մերթ ինքնակենսագրական նօթեր մէջ բերեմ այս պատուական նկարագրին հոգեկան գօրութիւնը վեր հանելու եւ իբր ուսուցիչ անոր գործին կարեւորութիւնը մատնանշելու համար:

Տարիներ առաջ, էմէ Մարթէնի նամակներու մէկ հատորը ձեռքս անցաւ որու մէջ մասնաւորաբար պարբերութիւն մը ուշադրուեց: Հեղինակը կը գանդատէր թէ կ'ապրէր անհաւատութեան զարու մը մէջ, թէ բժիշկը չէր հաւատար իր բժշկութեան, փաստաբանը իր փաստերուն, քահանան իր կրօնքին, փիլիսոփան իր խորհուրդներուն, ուսուցիչը իր աւանդած դասերուն, եւայլն, եւայլն: Այսպիսի արտայայտութիւններ ընականաբար դիւրազգաց հոգի մը եւ անմշակ բայց գործօն մտքի մը վրայ խոր տպաւորութիւն թողուցին: Ամենէն վտանգաւոր կամ անհաճելի բանը որ մէկը կրնայ ընել, երեւալու եւ ըլլալու տարբերութիւնները ուսումնասիրելն է: Մարդիկ, առ հառարակ, կ'ուզեն դատուիլ ըստ իրենց արտաքին երեւոյթին եւ խօսքերուն: Միայն անոնք որ ունին մեծ հոգի, լեցուն միտք, անկեղծ սիրտ եւ ուղիղ նպատակ, կ'ուզեն իրենց նմաններէն հասկցուիլ եւ գնահատուիլ:

Էմէ Մարթէնի տողերը կրնային սակայն թարգմանուիլ երկու իմաստով: Տասնեփնեքորդ զարը արտադրած էր մարդիկ որոնք, Պէյքընի եւ Տէքարթի գիտական փիլիսոփայութիւնէն տարուած, սկսած էին տարակուսիլ

անցեալի աւանդութիւններէն եւ կը ջանային ճշմարտութիւնը գտնել անձնական ճիղերով: Եւ կամ առաջնորդի դեր առնողներ զանազան ասպարէզներու մէջ՝ լսկ կեղծաւորներ էին որոնք զբամի եւ անձնական փառքի համար կը գործէին ձեւանալով: Շատ կանուխէն կեղծաւոր մարդիկ ինծի զգուանք պատճառած էին եւ երեւոյթին տակը իսկական անձը փնտռելու վտանգաւոր սովորութիւնը իմ մէջ սկիզբ առած էր երբ Դուրեան Սրբազան Իգմիթը հասաւ իբր Առաջնորդ: Արդէն հանդիպած էինք կրօնաւորներու որոնք, իրենց կոչումին անարժան, մեր մտքերը տարակոյտով լեցուցած էին: Արդեօք Դուրեան Եպիսկոպոս ի՞նչպէս մէկն էր իրականին մէջ: Միթէ՞ կը հաւատա՞ր լիութի իր կոչումին...: (Դուրեան) անունը հայ ցեղին ամենասիրելի անուններէն մէկն էր. ու սղբացեալ եւ անմահ բանաստեղծ Պետրոս Դուրեանի վրայ ո՞ր Հայ օրիորդը, մանաւանդ Իգմիթի եւ Պոլսոյ մէջ, արցունքներ չէր թափած:

Զմիւռնիոյ Կրթասիրաց Մանկապարտէզին մէջ կը պաշտօնավարէի 1906ին ու հոն էր որ Դուրեան Սրբազանին ի պատիւ աըրուած ընդունելութեան մը միջոցին՝ ուսուցչուհիներս Նորին Սրբազնութեան ներկայացանք: Աշակերտներ, վարժուհիներ եւ խնամակալուհիներ, ամենքս ալ ուրախ էինք անոր ներկայութենէն որ մեզի կը ներշնչէր բարի, մաքուր եւ անկեղծ զգացումներ: Յառաջացած հոգիներ կան որոնց ներկայութիւնն իսկ մթնոլորտ մը կը ստեղծէ եւ կ'ազդէ հոն ներկայ եղողներու հոգեկան վիճակին վրայ: Կարելի չէր չըմբռնել թէ մեր Առաջնորդը էր այն ինչ որ կ'երեւէր: Այս իրողութիւնը մեր մէջ ստեղծեց վստահութիւն եւ

հաւատք մարդոց եւ տիեզերական օրէնքի բարութեան եւ արդարութեան նկատմամբ: Էմէ Մարթէնը մոռցայ պահ մը:

Այս շրջանին Սուրբ Մեսրոպեան եւ Սուրբ Հովսէփեան ազգային վարժարաններու երկսեռ աշակերտները շատ բաղաւոր էին, որովհետեւ Դուրեան Առաջնորդին օրով կարգերու թիւը աւելցաւ եւ համեմատաբար դասախօսութեանց սրահն ալ բարւոքեցաւ: Նոր սերունդը ունէր մեծ դասատու մը կրօնագիտութեան եւ զբաբար հայերէնի համար. Երանի՛ իրենց... Մենք դեռ քիչ առաջ Հովսէփեան վարժարանը թողեր էինք՝ վեցերորդ կարգը (որ մեր ատեն վերջինն էր) աւարտելով:

Իզմիրի բովանդակ Հայութիւնը Սրբազանին հանդէպ ունէր հաւատք եւ հիացում: Եւ իրօք Իզմիրի մէջ ամէն դասակարգ գոհացնել Առաջնորդի մը համար մեծ բան էր, եթէ ոչ անկարելի: Իմ սիրելի քաղաքակիցներս չափազանց բծախնդիր էին կուսակրօններու հանդէպ եւ իսկապէս կատարեալ սուրբ մը, մէկ խօսքով Աստուծոյ մէկ ներկայացուցիչը կ'ուզէին որ ըլլար իրենց Առաջնորդը: Վերջապէս եթէ իրենք սուրբեր չէին, գէթ սրբակեաց անհատներ կը զնահատէին...: Թերեւս տարակուսելու ախտէն վարակուած էին: Սակայն Դուրեան Սրբազան գործունեայ եւ ստեղծագործիչ բնութեամբ, բարձր նկարագրով, եւ հոգեկան կորովով օժտեալ մէկն էր որ սուրբէ մը աւելի էր հայ իրականութեան առջեւ...: Ան ազգին հոգեկան, զբաղան, կրօնական մակարդակը բարձրացնող ոգի մը եղած է իր ամբողջ կեանքին մէջ:

Հազուադէպ էին այն առիթները երբ կարող էի իր դասարաններն այցելել ու իր հիւմով հոտով զասախօսութիւնը վայելել: Իր ներկայութեան ոչ մէկ աշակերտ կը քննարկ եւ կամ չարածճիւղութիւն մը կը ստեղծէր իր ձանձրոյթը փարատելու համար: Ամպերջի բերանացի քննութեանց առթիւ կը հանդիպէինք Առաջնորդ Սրբազանին: Ամէն տարի կը վազէի այդ քննութեանց անձկանօք, վեցերորդ կարգի դաստիարակութիւնս մասնաշափ մը յառաջացնելու համար: Այդ թուականին հայ տղոց եւ աղջկանց յարգաւիր վերաբերումը եւ սորվելու անկեղծ փափաքը ամէն կասկածէ վեր էին:

Հապա իր քարոզները: Սուրբ Ստեփան-

նոս եկեղեցին խուռն բազմութեամբ կը լեցունէր ամէն կիրակի: Նոյն իսկ մանկապարտէզի փոքրիկ բարեկամներս եկեղեցի կը վազէին իրենց սիրելի Սրբազանին քարոսը լսելու: Գլուխս դարձնելուս՝ զանոնք կը տեսնէի եր՛այն նստարաններուն առջեւ կանգնած, ակնածանք ու սէր կը նշմարէի անոնց մատաղ աչքերուն մէջ: Ազգ մը որ ունեցած է Խրիմեանի եւ Դուրեանի պէս առաջնորդներ, յաւէտ ապրելու է հոգևով եւ սրտով:

Չափի շաբթուն գրեթէ ամէն օր եկեղեցի էինք: «Տխո՛ւր գիշեր, սոսկալի՛ տեսարան. մինչ Գողգոթայի Խաչին վրայ Փրկիչը կը չարչարուի, անդին մարդիկ պիղծ հաճոյքներու մէջ իրենց ոճիրը մոռնալ կը փորձեն» Աւագ Հինգշաբթի երեկոյ է. մութ է եկեղեցին եւ խոր լռութիւն կը տիրէ. միայն քարոզչին յուզուած ձայնը կը լսենք. տխրօրէն պլպլացող կանթեղներու լոյսով հազիւ կարող ենք շարժող ստուերներու հետեւիլ: Ամենքս ալ յուզուած ենք այս մեծ ու անմահ Սիրոյ զոհարեթեան օրինակէն: Վեր կը նայինք դէպի փառաւոր ամպիտը ուսկից կուզան երկնային, բանաստեղծական, յուզիչ արտայայտութիւններ: Այս աննման քարոզները մեր մէջ կը ստեղծէին այր ըլլալու փափաքը որպէս ի մենք ալ թոյլատրուէինք քարոզելու Դուրեան Սրբազանին պէս: Անկարելին կը փափաքէինք անշուշտ Միթէ կարելի՞ էր քարոզել ու արտայայտուիլ, այնպիսի երկրի մը մէջ ուր կիները պէտք էին հաճելի երեւոյթներ ըլլալ միայն: Այժմ կը գտնուիմ այնպիսի աշխարհի մը մէջ ուր ամէն կին բանախօս մըն է եւ ամէն այր հոետոր մը. լռութիւնը ամենամեծ վայելքս է հիմայ: Պարագաներու հետ մեր ներքին ձգտումներն ալ կը փոխուին:

Խնդիր չէ թէ կրօնք մը, փիլիսոփայութիւն մը, սիստեմ մը, հաստատութիւն մը որքան մեծ, օգտակար ու զօրաւոր ըլլայ, անոր գլուխը գտնուող անհատն է որ իր հոգեկան ուժով ժողովուրդը իրեն կը քաշէ ու իսկական արդիւնք կը գոյացնէ: Մարդուն համար ամենահետաքրքրաշարժ բանը մարդն է: Եթէ Յիսուս, Պուտոս եւ ալ մարդաբէններ շարժող (dynamic) հոգիներ չըլլային, այսօր իրենց վարդապետութիւնները միայն անցեալի վերաբերեալ դիպուածներ պիտի ըլլային: Իրօք հ'րոսներու պաշտամունքը երիտասարդ

տարիքի հետ չի վերջանար: Ամենքս ալ կ'ազդուինք զօրաւոր, անկեղծ, առաքինի եւ իտէպապաշտ անհատներէ որովհետեւ անոնց մէջ կը տեսնենք մեր արդար տենչերու արտայայտութիւնը: Միայն բարոյացէս ինկածները եւ մտքով, սրտով ու հոգիով սահմանափակ անհատներն են որ, փոխանակ գնահատելու, քաջալերելու եւ հիանալու, կը տառապին նախանձէ...:

Դուրեան Սրբազանի բարերար ոգին կը ծածկուէր իր հանդարտ եւ համեստ բնաւորութեամբ: Յուցամտութենէ ազատ՝ ազմուկի մէջ բարիք չէր տեսներ: Առաւօտ մը 1907ի ձմրան եղանակին երբ աճապարանօք դպրոց կ'երթայի, ակուր, վարանոտ, բայց երիտասարդ ձայն մը զիս կը կանչէր: Տունէ մը ներս մտնելով ինքզինքս կը գտնէի հիւժեակ եւ յուսահատ հիւանդ մօր մը անկողնոյն առջեւ. իր դեռատի դուտորը զիս կանչած էր լոյս մը, օդուտ մը ազնկալելով: Կնոջ ամուսինը Ռուսմանիա գացած եւ զիրենք մոռցած էր: Այսպիսի պարագայի մը միթէ կարելի՞ էր չհաւատալ բարեշրջումի թէորիին: Խնճ ազջիկ, պարապ քսակի մը եւ տաք սրտի մը զիմած էր: Բժշկական խնամքէ, սնունդէ զուրկ, երկուքն ալ կ'ապրէին ցուրտ սենեակի մը մէջ: Յուսադրիչ խօսքերէ վերջ մեկնեցայ ու յետ կեսաւուր գացի տեսնել Դուրեան Սրբազանը: Նորին Սրբազնութիւնը, չափազանց ազդուած իմ պատմութենէս, իր օրհնեալ ձեռքը գրպանը տանելով, ամբողջ պարունակութիւնը — երեքուկէս արծաթ — ափիս մէջ լեցուց: «Ասիկա տա՛ր այդ խեղճերուն», ըսաւ. մինչեւ որ Աղքատախնամը գործի սկսի մէկ երկու օր անցնի թերեւս. շատ կը գնահատեմ քու ինծի դիմելը այսպիսի պարագայի մը մէջ»: Իրօք քանի մը օր յետոյ Աղքատախնամը իր դերը լիուլի կերպով կատարեց: Այս դէպքը առաջին անգամ հոս է որ կը կրկնեմ Դուրեան Պատրիարքի ազնիւ ու բարի տրամադրութիւնը եւ գործնական ոգին շեշտելու նպատակաւ:

Նոյն տարւոյն վերջը պաշտօնէս հրաժարեցայ եւ Դուրեան Սրբազանի յանձնարարութեամբ գացի Տարսոն Մանկապարտէզի տեսչութիւնը ստանձնելու: Վերջին անգամ Դուրեան Սրբազանին հանդիպեցայ Պոլիս ուր Պատրիարք էր:

*
**

Երբ ուսումնասիրենք անկողնակալ ոգիով օտար ազգերու կուսակրօն դասակարգի կեանքը

իւր ամէն փուլերով, պիտի ըմբռնենք որ մեր հայկրօնաւորներու մեծ մասը դարերէ ի վեր գոհաբերութեան կեանք մը ապրած են: Ընդդէմ է թէ մերթ հանդիպած եմ այնպիսիներու որոնք խեղճ գլուխս հարցական նշաններով խճողած են իրենց երկդիմի վարմունքով, բայց անոնք բացառութիւններ եղած են:

Քսաներորդ դարու մէջ Դուրեան Պատրիարք եղած է իր դասակարգին մէջ ամենէն յաջողը եւ երջանիկը, ոչ միայն իբրեւ Առաջնորդ այլ եւ իբրեւ ուսուցիչ: Արմաշի վանքէն դուրս եկած են լաւ պատրաստուած եւ գիտակից կրօնաւորներ որոնք մեծ հիացումով սիրած ու յարգած են իրենց մեծ ուսուցիչը: Սակայն այս յաջողութեան եւ ընդհանրական ազդեցութեան գաղտնիքը փնտռելու է անկեղծութեան եւ սիրոյ մասին իր ունեցած բարձր գաղափարականին մէջ: Նորին Սրբազնութիւնը միշտ հաւատացած է իր կոչումին՝ առանց կոյր մոլեռանդ մը ըլլալու: Զօրաւոր միտք ունենալով հանդերձ, իր հոգեկան ուժերը մշակած ու սանձած, աւելի դատողութեամբ եւ իմաստութեամբ շարժած է քան իր յուզումներով: Այն խաղաղութիւնը զոր վայելած է իր մենաւոր կեանքին մէջ, զոյացած է հոգեկան հաւասարակշռութենէ: Ստեղծագործիչ ուժեր զեղեցիկ, օգտակար եւ վայելուչ կերպերով գործածելու մէջ գտած է ներքին գոհունակութիւն մը: Ուսուցչութիւնը եղած է առիթ մը որ Սրբազանը ստեղծէ հետեւողներ, բարի կեանքեր: Իր թարգմանութիւնները, ուսումնասիրութիւնները եւ բանաստեղծութիւնները հոգեկան ուժերու ձեւակերպութիւններ են որ կուտան իրեն ներքին ազատութիւն:

Դուրեան Պատրիարք իր գիտակցութիւնը մշակած ու բարձրացուցած է այն աստիճանին ուր, Աստուածային սիրոյ միացած ու վերացած, ծառայած է Հայ ազգին, առանց գանգատի: Ու այս հոգեկան վերաճչողութեամբ՝ իր կրօնական կեանքը փոխանակ քաւարան մը ըլլալու եղած է մեծ օրհնութիւն մը իրեն եւ ազգին համար: Իր մօտալուտ յոբելեանին առթիւ բոլոր սրտով կը մաղթենք որ Դուրեան Պատրիարք ապրի առողջ ու երջանիկ երկա՛ր տարիներ, քանզի ցեղին հոգին անոր առաջնորդութեան եւ ներշնչումին պէտք ունի դեռ:

Նիւ-եորք ՍՐՈՒՍԵԱԿ ԱԶԱՏԵՍԷ